

УДК 811.111'42

А. С. Птушка,

кандидат філологічних наук, доцент

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

НЕВІДПОВІДНІСТЬ ЖІНОК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИМ НОРМАМ ЯК ДЖЕРЕЛО СМІХОВОГО ЕФЕКТУ АНГЛОМОВНОГО АНЕКДОТУ

У статті досліджуються когнітивні механізми створення сміхового ефекту англomовного анекдоту, закорієнієх на невідповідності жінок морально-етичним нормам. Результати аналізу демонструють кількісну і якісну асиметрію у сміховій репрезентації жінок у текстах англomовних анекдотів. Знайдена кількісна та якісна асиметрія відбиває найбільш соціально значущі гендерно специфічні вимоги до жінок як членів англomовного соціуму. У підґрунті цих вимог лежать традиційні гендерні еталонні ролі береєинь домашнього вогнища.

Ця стаття присвячена аналізу невідповідності жінок морально-етичним нормам як джерелу сміхового ефекту.

Актуальність дослідження визначається його антропоцентричною спрямованістю, що цілком відповідає сучасним тенденціям вітчизняного мовознавства. Хоча англomовний анекдот вже був предметом наукового аналізу [1; 2; 3], вказана проблема ще очікує висвітлення з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми, що й визначає новизну дослідження.

Об'єктом статті є тексти сучасних англomовних анекдотів, що відбивають гендерні стереотипи. **Предметом дослідження** є мовні засоби сміхової репрезентації гендерних стереотипів у текстах англomовних анекдотів. **Мета роботи** полягає у розкритті специфіки мовної об'єктивації гендерних стереотипів у текстах англomовних анекдотів.

Матеріалом дослідження слугували 5900 британських анекдотів, персонажами яких є жінки.

На вищому шаблі морально-етичних норм знаходяться **суперморальні норми**, що відбивають основні принципи людської поведінки, закріплені у релігійних догматах та юридичних кодексах. Морально-етичні норми поділяються на норми взаємодії, норми життєзабезпечення, норми контакту й норми відповідальності [4: 34-35].

У сфері міжгендерних стосунків однією з найбільш релевантних є максима суперморальних норм **Не можна прелюбодіяти**. Типовою є ситуація, коли дружина зраджує чоловіка з робітниками сфери обслуговування вдома, порівн. (1), де сміховий ефект є результатом порушення когеренції дискурсу:

(1) – *He does not trust her any more.*

– *How is that?*

– *One morning he sneaked in the kitchen of her home, and kissed her on the neck. Without turning around, she said: All right, just leave a quart of milk and a pint of cream* [5: 252].

Ще однією не менш важливою максимою суперморальних норм, відображеною у текстах досліджуваних анекдотів, є **Не можна завдавати фізичної шкоди близььому**. Порушниками цієї максими є персонажі, що виявляють надмірну агресивність, крайнім проявом якої є фізична розправа. Максима **Не можна завдавати фізичної шкоди близььому** порушується персонажами-жінками, що ладні нанести фізичної шкоди іншим жінкам, яких розглядають як конкуренток (порівн. (2), де комізм є результатом каламбуру на підставі полісемії фразеологізму *to run down* (обійти, перемогти, бути кращою й переїхати):

(2) – *Do you know more women are hit by women drivers?*

– *I suppose, it's human.*

– *Why do you think that's human? I suppose it's because one woman always likes to run down another woman* [6].

Відповідність максимі **Слід любити близьього** репрезентовано анекдотами, які висміюють жінку за її бездушність.

У (3) анекдоті бездушна дружина не дозволяє смертельно хворому чоловікові з'їсти його улюблене печиво, повідомляючи, що воно приготовано для його похорон:

(3) *There was an elderly man at home, upstairs, dying in bed. He smelled the aroma of his favourite chocolate cookies baking wafting from the kitchen. He wanted one last cookie before he died. He fell out of bed, crawled to the landing, rolled down the stairs and crawled into the kitchen where his wife was busily baking the cookies. With his last remaining strength he crawled to the table and was just barely able to lift his withered arm to the cookie sheet. As he grasped a warm, moist chocolate chip cookie, his favourite kind, his wife suddenly whacked his hand with a spatula. Gasping for breath, he asked her, "Why did you do that?" "Those are for the funeral!"* [6]

Максима **Не можна бути хтивим** теж об'єктивована анекдотами про жінку. Такі анекдоти виходять із шовіністської пресупозиції про грішну природу жінки, яка за будь-яких обставин прагне

мати стосунки з чоловіком, і лише вдає із себе недоторку, порівн. (4)-(5), де комізм створюється невідповідністю персонажа еталону справжньої леді:

(4) *Peg wears awfully tight shoes, doesn't she?*

Sure; it's the only chance she has to be squeezed [5: 59].

(5) *Dad: Who was that man I saw you kissing last night?*

Teenage daughter: I'm not sure – what time it was? [7]

Прагматична функція таких анекдотів переважно реалізується як *несхвалення*, що у деяких випадках може набувати сили *презирства* стосовно актанта жінки, залежно від змісту анекдоту та *емпатії* адресата, тобто його настанови, що визначає ступінь співпереживання з актантом чи навпаки відчуження. Почуття-ставлення презирства має місце як наслідок порушення об'єктом оцінки морально-етичних норм. Суб'єкт оцінки мислить себе *ідеалом*, до якого не може дорівнятися об'єкт через свої низькі моральні якості. Почуття-ставлення презирства імпліцитно закладене у шовіністській пресупозиції про гріховність жінки, її неспроможність залишатися вірною одному чоловікові, на якій побудовані такі анекдоти. Експліцитне вираження презирства досягається, зокрема, за допомогою негативної дескрипції актанта-жінки як третьої особи (*it's the only chance she has to be squeezed*). Ця прагматична функція має регулятивний характер: висміювання хтивості як властивості, невідповідної фемінінному еталону, орієнтує жінку на корекцію поведінки відповідно з вимогами соціуму.

Низка анекдотів відбиває відповідність поведінкових характеристик жінок **нормам контакту**. Більшість максим норм контакту деталізують максимуму **Слід враховувати інтереси ближнього**. До таких належать максими *Не варто бути надто корисливим/ Слід бути щирим/ Не слід бути надмірно вимогливим/ Не слід бути зневажливим/ Не слід бути ревним*, репрезентовані анекдотами про жінок.

Кількісно найбільш репрезентативною є максима **Не слід бути надто корисливим**. Вона представлена анекдотами, що тематизують корисливість жінки. Об'єктом осміяння стає корислива дівчина/жінка як така, що не відповідає еталону берегині домашнього вогнища, яка має бути високоморальною, оскільки ця соціально-психологічна роль є суперординантною по відношенню до таких базових ролей жінки, як дружина й матір.

Так, сміховий ефект анекдоту (6) ґрунтується на подвійному порушенні норм – утилітарних норм реалізму з боку парубка, що розраховує не на себе, а на дядька, й моральних з боку дівчини, що відкрито демонструє аморальність та корисливість, 'перемикаючись' з парубка на його багатого дядечка:

(6) – *"Have you broken off your engagement to Mary?"*

– *"She wouldn't have me."*

– *"You told her about your rich uncle, didn't you?"*

– *"Yes, she's my aunt now"* [8].

Стереотипне уявлення про жіночу корисливість втілено в ряді анекдотів, закорінених на нехтуванні моральними принципами заради матеріальної вигоди: вона ладна закрити очі на те, що її жених – злочинець (7), чоловік зраджує її з іншою (8) тощо аби мати зиск.

Наприклад, комізм (7) є результатом невідповідності поведінки нареченої морально-етичним нормам й відтак очікуванням жениха: замість того, щоб відмовитися від нього як від асоціальної та аморальної персони, вона не тільки не пориває з ним через його злочинне ремесло, але й воліє отримати від нього вигоду:

(7) *A local Romeo had a very bad experience. He tried to break off his engagement by telling the girl he was a smuggler. Now she wants a bigger diamond* [5: 281].

(8) Корислива дружина ладна навіть зробити комплімент коханці чоловіка, аби не позбутися усталених привілеїв, що й створює сміховий ефект:

(8) *A married couple was enjoying a dinner out when a statuesque brunette walked over to their table, exchanged warm greetings with the husband, and walked off. Who was that?" the wife demanded. "If you must know," the husband replied, "that is my mistress." "Your mistress? That's it! I want a divorce!" the wife fumed.*

The husband looked her straight in the eye and said, "Are you sure you want to give up our big house in the suburbs, your Mercedes, your furs, your jewelry, and our vacation home in Mexico?"

For a long time they continued dining in silence. Finally, the woman nudged her husband and said, "Isn't that Howard over there? Who's he with?" "That's his mistress," her husband replied. "Oh," she said, taking a bite of dessert. "Ours is much cuter." [9]

Корислива дружина втрачає інтерес до чоловіка не через моральні, а саме через утилітарні мотиви: тільки тоді, коли він перестає бути вигідною партією, порівн. (9), де сміховий ефект є наслідком демонстрації корисливою жінкою нехтування нормами моралі (комізм посилюється каламбуром на

основі буквальної інтерпретації словосполучення *bring home the bacon*/приносити додому шматок хліба):

(9) *You shouldn't divorce your husband. He's the kind that brings home the bacon.*

Yes, but the man who owns the bacon has found out about it [5: 327].

Відповідність жінки максимі **Слід бути щирим** об'єктивована анекдотами, які висміюють таку стереотипну рису дружини, як хитрість, що дозволяє їй маніпулювати чоловіком. Сміховий ефект таких анекдотів ґрунтується на акцентуації поведінки дружини, що не відповідає еталонній ролі берегині домашнього вогнища: дружина намагається надурити чоловіка, зекономивши на подарунку (10) або улестити його фальшивим сміхом над його жартами (11):

(10) *"What birthday present are you going to give your husband?" "Oh, a hundred cigars." "What did you pay for them?" "Nothing! For the last few months I have taken one or two from his box daily. He has not noticed it, and will be delighted with my tact in getting the kind he always smokes"* [8].

(11) – *"Bills's wife always laughs at his jokes."*

– *"They must be very clever."*

– *"No, she is"* [10].

Максима **Не слід бути надмірно вимогливим** відбита у анекдотах, де комізм є наслідком невідповідності очікувань чоловіка реальному стану речей:

(12) *I want a girl that cooks, sews, keeps house and doesn't smoke or pet.*

Why don't you go down to the graveyard and dig up one? [5: 263]

Максима **Не слід бути зневажливым** об'єктивована анекдотами, що відбивають поведінку жінки. Порівн. (13), де комізм є результатом порушення принципу релевантності персонажем-дружиною (адресат розуміє висловлення *Is your husband a bookworm?* як звернене до дружини запитання про те, чи любить її чоловік книги; натомість дружина виокремлює слово *worm/ черв'* як й використовує його для образи чоловіка):

(13) – *Is your husband a bookworm?*

– *No, just an ordinary one* [5: 438].

Максима моральних норм контакту **Не слід бути ревнивым** об'єктивована анекдотами про жінку, де сміховий ефект є результатом невиконання дружиною обов'язків, передбачених еталонною роллю домогосподарки, на фоні підвищеного інтересу до стосунків чоловіка з іншими жінками:

(14) – *My wife will overlook every stain on my clothes but one.*

– *And what's that?*

– *Lipstick on the collar* [5: 344].

Кількісна асиметрія тут підкріплена якісною: ревності жінки подано як її природну властивість, порівн. (15), де сміховий ефект є наслідком гіперболізації, що спирається на порушення онтологічних норм:

(15) *Women don't have good spatial skills because they evolved chasing little else besides men* [11: 56].

Гендерна асиметрія, що спостерігається при об'єктизації решти максим моральних норм контакту, набуває абсолютного характеру, тобто аналізовані анекдоти тематизують відповідність цим максимам виключно персонажів-жінок (**Не слід бути сварливим/ Слід бути передбачуваним/ Не слід бути надто цікавим/ Не слід пліткувати/ Не слід видавати секрети/ Слід мати пристойний вигляд**).

Анекдоти, що об'єктивують максиму **Не слід бути сварливим**, відбивають стереотипне уявлення про сварливість як типову характеристику жінки. Найчастіше ця риса реалізується у ситуації сварки дружини з чоловіком, який потерпає від її злого норову, порівн. (16)-(18), де комізм є результатом невідповідності дружини еталону справжньої леді (16)-(17) й 'кулінарної' метафори, що уподібнює потік брані, який дружина обрушує на чоловіка, мисці супу (18):

(16) *My wife is so temperamental, the least thing I do starts a fight.*

You're lucky. Mine starts her own fights [5: 222].

(17) *Oh, she's very dignified. Every time she throws a cup at her husband she always takes the spoon out* [5: 223].

(18) *She threw a bowl of alphabet soup at him and hot words passed between them* [5: 220].

Максима **Слід бути передбачуваним** об'єктивована анекдотами про жінку. Порівн. (19), де сміховий ефект є результатом гіперболізованого уподібнення жіночої непередбачуваності мінливій погоді:

(19) *There has never been a woman appointed to the Weather Bureau? I wonder why?*

The weather is changeable enough as it is [5: 567].

Максима **Не слід бути надто цікавим** теж репрезентована анекдотами про жінку. Порівн. (20), де комізм є наслідком неадекватності поведінки дружини етологічним нормам:

(20) – *My wife bought a radio so she could turn it on and the neighbours couldn't hear us when we're talking.*

– *And did it work?*

– *That's just it. She found out that the radio kept from hearing what the neighbours were saying* [10].

Стереотипне уявлення про жінку-пліткарку, що порушує максимум норм контакту **Не слід пліткувати** об'єктивоване анекдотами про жінку, де жінку як порушницю етологічних норм протиставлено чоловіку як такому, що поводить себе адекватно й не зосереджує свою увагу на несуттєвій інформації:

(21) *If you tell a man anything, it goes in one ear and out the other. And if you tell a woman anything, it goes in both ears and out of her mouth* [5: 163].

Максима **Не слід видавати секрети** репрезентована анекдотами про жінку, де сміховий ефект є, відповідно, результатом порушення логічного закону несуперечності та когерентності дискурсу:

(22) – *Is it true that Mabel has a secret sorrow?*

– *Certainly. Hasn't she told you about it yet?* [10]

Якщо усі проаналізовані вище максими норм контакту відштовхуються від поняття активної неповаги до ближнього, то порушники максими **Слід мати пристойний вигляд** демонструють пасивну неповагу (терміни В. І. Карасика [4: 256]). Низка анекдотів про жінку, що асиметрично об'єктивують цю максиму, виходить із пресупозиції, що жінка страждає ексгібіціонізмом й завжди прагне продемонструвати своє тіло. Комізм таких анекдотів полягає у неадекватності поведінки жінки еталону леді:

(23) – *Women are rivals when it comes to clothes.*

– *Yeah, they all try to outstrip each other* [5: 107].

Максима **Не слід надто багато говорити** (порушення максими кількості інформації принципу кооперації) об'єктивована анекдотами про жінку. Балакучість подана як природна жіноча якість, що однаковою мірою притаманна їй незалежно від віку. Сміховий ефект анекдотів про балакучу жінку, як правило, є результатом гіперболізації, що суперечить онтологічним нормам:

(24) *A teenage girl had been talking on the phone for half an hour, and then she hung up. "Wow!" said her father, "That was short. You usually talk for two hours. What happened?" "Wrong number," replied the girl* [12].

Максима **Слід вислухати точку зору іншого** (порушення максими великодушності принципу ввічливості) репрезентована анекдотами про жінку. Ці анекдоти відбивають стереотипне уявлення про таку рису характеру жінки, як невміння й небажання прислухатися до інших й прагнення залишити за собою останнє слово. Підґрунтям сміхового ефекту тут, як правило, є гіперболізація цієї якості:

(25) *A woman has the last word in any argument. Anything a man says after that is the beginning of a new argument* [13: 36].

Отже, проаналізовані анекдоти виконують дві прагматичні функції: карнавалізації традиційних сімейних цінностей та традиційних гендерних еталонів й регуляції соціальної поведінки. У підґрунті карнавалізації лежить психологічне прагнення індивіда тимчасово звільнитися від соціальних табу, що регламентують її поведінку. Регулятивна функція, що реалізується через формування почуття ставлення несхвалення або презирства до гендерного актанта як порушника тої чи іншої максими морально-етичних норм й, відповідно, об'єкта негативної етичної оцінки **непринустимо**, навпаки, регламентує поведінку індивіда, орієнтуючи її на дотримання норм моралі й відповідність гендерним еталонам.

Результати аналізу демонструють кількісну і якісну асиметрію у сміховій репрезентації жінок у текстах англійських анекдотів. Жінки є об'єктами сміхової репрезентації й водночас негативної морально-етичної оцінки **непринустимо** як порушники 17 максимум морально-етичних норм. Виключно жінки висміюються за порушення максимум суперморальних норм (хтивість), норм контакту (сварливість, непередбачуваність, надмірну цікавість, невміння тримати секрети, прагнення продемонструвати своє тіло), лінгвоетологічних норм (балакучість, небажання вислухати точку зору співбесідника).

Знайдена кількісна та якісна асиметрія відбиває найбільш соціально значущі гендерно специфічні вимоги до жінок як членів англійського соціуму. У підґрунті цих вимог лежать традиційні гендерні еталонні ролі берегинь домашнього вогнища.

Перспективу подальших досліджень складе аналіз невідповідності чоловіків й жінок морально-етичним нормам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитренко В. А. Анекдот как разновидность речевых жанров / В. А. Дмитренко, И. С. Курсова // *Studia Germanica et Romanica* : Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. – 2004. – Том 1, № 3. – С.5–16.
2. Кобякова І. К. Концептуалізація та категоризація гумору / І. К. Кобякова // *Вісник Сумського державного університету*. – 2006. – Т. 1, № 11(95). – С. 35–39.
3. Attardo S. *Linguistic theories of humour* / S. Attardo. – Berlin-N.Y. : Mouton de Gruyter, 1994. – 386 p.

4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Meiers M. 5600 jokes for all occasions / M. Meiers, J. Knapp. – New York : Crown Publishers, 1980. – 605 p.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.native-english.ru/downloads/etc/jokes.zip>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.english4u.dp.ua/modules.phpname=Anecdotes.docx>.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.englishhome.ru/joke.html>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wlt.ru/works/films/anec>.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sixsense.ru/page143.html>.
11. Pease A. Why men can only do one thing at a time and women never stop talking / A. Pease, B. Pease. – L. : Orion Publishing Group Ltd, 2003. – 122 p.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iteslj.org/c/jokes.html>.
13. Mr. Tickle's guide to women. – L. : Edmont Books Limited, 2002. – 64 p.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

***Птушка А. С. Несоответствие женщин морально-этическим нормам
как источник смехового эффекта англоязычного анекдота.***

Данная статья посвящена исследованию когнитивных механизмов создания смехового эффекта англоязычного анекдота, основанных на несоответствии женщин морально-этическим нормам. Результаты анализа демонстрируют количественную и качественную асимметрию в смеховой репрезентации женщин в текстах англоязычных анекдотов. Найденная количественная и качественная асимметрия отбивает наиболее социально значимые гендерно специфические требования к женщинам как членам англоязычного социума.

***Ptushka A. S. Women's Disparity to the Mental and Ethical Norms
as a Source of Laughter Effect in the English-Language Anecdote.***

This article is devoted to the research of cognitive mechanisms of the creation of laughter effect of the English-language anecdote, which are based on the women's disparity to the mental and ethical norms. The results of the analysis demonstrate quantitative and high-quality asymmetry in the women's laughter representation in the English-language anecdotes texts. The found quantitative and high-quality asymmetry reflects the most socially meaningful gender-specific demands to the women as to the members of English-language society.